

Janusz Gierszewski

Model bezpieczeństwa społecznego na tle teorii systemów

Colloquium nr 2, 65-80

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Gierszewski
PWSH Pomerania w Chojnicach

MODEL BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO NA TLE TEORII SYSTEMÓW

STRESZCZENIE

Koncepcje teorii systemów zakładają możliwość zastosowania uniwersalnych ram teoretycznych dla różnych koncepcji bezpieczeństwa. Teoria systemów może być jednym z paradygmatów w porządkowaniu dyskursu na temat bezpieczeństwa, który łączy poszukiwania interdyscyplinarne przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Model kształtowania bezpieczeństwa społecznego zakłada, że jego strukturę organizacyjną tworzą elementy, które minimalizują zagrożenia społeczne (mechanizmy obronne). Zaspokojenie potrzeb społecznych i możliwości rozwoju szans życiowych (poprawa jakości życia) mogą być miernikiem oceny systemu bezpieczeństwa państwa. Model bezpieczeństwa społecznego zakłada, że na system społeczny oddziałują różnego rodzaju zagrożenia. Ujęcie systemowe odzwierciedla różnego rodzaju teorie i koncepcje metodologiczne.

Słowa kluczowe:

bezpieczeństwo społeczne, model bezpieczeństwa społecznego, teoria systemów.

WPROWADZENIE

L. von Bartalanffy sformułował cele i program nowej dyscypliny naukowej, którą nazwał ogólną teorią systemów. Podał również i rozwinął ogólną definicję systemów jako „zbiorów elementów pozostających we wzajemnych relacjach”¹. S. Mynarski definiuje system jako: „celowo określony zbiór elementów oraz relacji zachodzących między tymi elementami i między ich własnościami”. System [gr.] to zbiór wzajemnie powiązanych elementów, wyodrębnionych z otoczenia ze względu na te powiązania;

¹ L. Bartalanffy, *Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania*, PWN, Warszawa 1984, s. 68.

powiązania (relacje) między elementami systemu tworzą jego strukturę. Termin ‘system’, który w języku polskim zastępowany bywa terminem ‘układ’, jest pojęciem nieostrym, i oznacza – jak pisze W. Gasparski – „co innego dla różnych osób zaangażowanych w badania systemowe. (...) najpowszechniej rozumie się system jako zbiór lub układ przedmiotów tak zrelatywizowanych lub powiązanych, że tworzą jedność lub całość. Termin ‘system’ używany jest też jako nazwa dwu ontologicznie różnych kategorii: rzeczy i tworów abstrakcyjnych”². Podstawowe właściwości systemu:

- zachowanie każdego elementu wpływa na zachowanie całości, ale żaden element nie ma wyłączności w oddziaływaniu na całość;
- każdy, wyodrębniony wg dowolnego kryterium, podzbiór elementów ma wpływ na funkcjonowanie systemu, ale żaden z podzbiorów nie ma wyłącznego wpływu (system jest więc niepodzielną całością).

Według teorii systemów świat otaczający człowieka jest światem systemu, w którym można rozróżnić systemy rzeczywiste (techniczne, społeczne, biologiczne itp.), pojęciowe (logika, matematyka) oraz abstrakcyjne (język).

Systemem nazywa się również zespół sposobów (metod) działania, wykonywania złożonych czynności, a także całościowy i uporządkowany zespół zasad organizacyjnych, ogół norm i reguł obowiązujących w danej dziedzinie (np. system finansowy, system moralny); także całościowy i uporządkowany zespół zdań powiązanych ze sobą określonymi stosunkami logicznym. Systemem jest nazywana każda teoria metodologicznie poprawna i dotycząca dostatecznie obszernego fragmentu rzeczywistości. Problematyką systemu w sensie najogólniejszym zajmuje się prakseologia i cybernetyka. Naukowy układ przedmiotów badania i pojęć danej nauki, dokonany wg pewnego systemu, stanowi jego systematykę³.

Ujęcie systemowe to inaczej mówiąc określona postawa metodologiczna „akcentująca brak barier dyscyplinarnych, swobodę w stosowaniu wiedzy i technik nagromadzonych w jednej dziedzinie do problemów występujących w innej dziedzinie lub w uznawaniu, iż dwie różne dziedziny są w rzeczywistości jedną dziedziną stykową”⁴.

Bezpieczeństwo społeczne, dla potrzeb artykułu, potraktowano jako istotny element systemu bezpieczeństwa (analizy mezosystemu w ramach

² W. Gasparski, *Teoria systemów*, [w:] *Filozofia a nauka*, Warszawa 1987, s. 696.

³ *Złota Encyklopedia PWN*, Warszawa 2002.

⁴ W. Gasparski, *Teoria systemów*, dz. cyt., s. 696.

ogólnej teorii systemów). Przyjęto, że system bezpieczeństwa jest zespołem różnych elementów wzajemnie ze sobą powiązanych oraz wzajemnie na siebie oddziałujących. W procesie analizy wyróżniono system bezpieczeństwa społecznego, w którym można wyodrębnić złożone elementy wzajemnie powiązane w całość. Kolejnym elementem było określenie elementów brzegowych systemu tj. wejścia (oddziaływanie na podsystem społeczny przez otoczenie i sam system) oraz wyjścia (oddziaływanie systemu na otoczenie i na siebie).

Analizę systemu bezpieczeństwa społecznego dokonano głównie w ujęciu celowościowym (przez cele bezpieczeństwa społecznego i możliwości rozwiązywania problemów społecznych).

Analiza systemowa łączy wątki z różnych dziedzin nauki. Dlatego badanie systemowe z natury rzeczy jest interdyscyplinarne⁵. Według W. Szczepańskiego teoretyczna funkcja analizy systemowej „pozwała wzbogacać rozważania konkretnohistoryczne o pewną ogólniejszą refleksję o charakterze teoretycznym”⁶. Dodatkowo, jak słusznie zauważa A. Koźmiński, funkcją dyscyplin teoretycznych jest dokonanie możliwie adekwatnego opisu badanego obiektu oraz próba odpowiedzi na pytanie, dlaczego jest on właśnie taki, jakim go widzimy⁷.

Procedura analizy systemowej narzuca pewne prawa i rygory postępowania, do których zalicza się określenie:

- ścisłości określenia granic i wnętrza systemu;
- niezmienności dokonanego rozróżnienia między systemem a jego otoczeniem w trakcie badań;
- zupełności podziału systemu (na podsystemy);
- rozłączności rozpatrywanych systemów (i ich podsystemów);
- funkcjonalności, czyli podziału systemu na podsystemy ze względu na rodzaj spełnianych przez nie funkcji w całości⁸.

Założono, że wykorzystanie podejścia systemowego pozwoli zidentyfikować elementy systemu bezpieczeństwa społecznego, ich właściwości oraz sytuacje, które warunkują wystąpienie zagrożeń. Już na początku można

⁵ Zob. A. Koźmiński, *Analiza systemowa organizacji*, Warszawa 1976, s. 22.

⁶ Zob. W. Szczepański, *Europa w myśli politycznej de Gaulle'a. Próba analizy systemowej*, Warszawa 1979, s. 278.

⁷ Zob. A. Koźmiński, *Analiza systemowa organizacji*, dz. cyt., s. 22.

⁸ Por. P. Sienkiewicz, *Analiza systemowa. Podstawy i zastosowania*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994, s. 35 i n.

stwierdzić, że koniecznym warunkiem wystąpienia zagrożeń jest istnienie co najmniej dwóch elementów:

- źródła zagrożenia;
- obiektu zagrożenia.

Upraszczając, zgodnie z tym podejściem zagrożeniem społecznym jest sytuacja, w której potencjał zagrożeń społecznych przewyższa lub jest równy potencjałowi bezpieczeństwa społecznego.

Innym warunkiem powstania zagrożeń społecznych jest istnienie powiązań między tymi elementami, które oddziałując na siebie, uruchamiają system bezpieczeństwa. Dzięki takiemu podejściu można uzyskać dalsze elementy opisu zagrożeń społecznych, jak:

- kierunek i zwrot zagrożenia, co umożliwi analizę sumy i iloczynu zagrożeń, czyli formy oddziaływania wielu źródeł zagrożenia na jeden obiekt;
- trajektorię stanów zagrożenia, co pozwala wyróżnić fazy zagrożenia, np. narastania, wygasania czy zagrożenia periodycznego.

Są to warunki konieczne, a zarazem wystarczające do identyfikacji zagrożeń bezpieczeństwa społecznego.

Metoda systemowa pozwala ustalić, jak funkcjonuje system bezpieczeństwa społecznego oraz poszczególne jego elementy, co i kto o tym decyduje oraz pozwala na:

- określenie podsystemów bezpieczeństwa społecznego (rys. 1.);
- koordynację elementów wykonawczych systemu bezpieczeństwa (rys. 2.);
- określenie charakteru oddziaływań sfer bezpieczeństwa na elementy wykonawcze (rys. 2.);
- regulacje prawne określające funkcjonowanie systemu (rys. 2.);
- określenie mierników systemu (rys. 2.);
- oddziaływanie systemu na zagrożenia płynące z otoczenia (rys. 2.)⁹.

W podejściu przedmiotowym analizą systemową bezpieczeństwa społecznego objęte są zagrożenia, które mogą mieć krajowy, regionalny, lokalny czy jednostkowy charakter. Również w zależności od przyjętego celu mogą być objęte badaniem różnego rodzaju podmioty (państwo, człowiek). Zatem system bezpieczeństwa tworzy zbiór zintegrowanych różnymi interakcjami w zakresie kreowania bezpieczeństwa elementów (podsystemów), mających

⁹ Zob. Z. Trejnis, *Ewolucja systemu bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju*, red. I. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk, Szczytno 2011, s. 55.

zdolność do utrzymania homeostazy – równowagi systemu bezpieczeństwa, w tym przypadku przestrzeni społecznej.

DEFINIOWANIE BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO

Przekładając wstępne założenia metodologiczne teorii systemów na bezpieczeństwo społeczne, należy wyjść od precyzyjnego określenia bezpieczeństwa społecznego, którego elementem strukturalnym są instytucje bezpieczeństwa oraz system prawny, a spoiwem funkcjonalnym zagrożenia społeczne uruchamiające system. Zapewnienie bezpieczeństwa jest jedną z najważniejszych sfer aktywności państwa. W wyniku znaczącego rozszerzenia zakresu pojęciowego zjawiska bezpieczeństwa wyróżniła się kategoria bezpieczeństwa społecznego, która wiązana jest z bezpieczeństwem państwa¹⁰.

Określając granice badań systemu, można nawiązać do definiowania bezpieczeństwa społecznego. Definicję bezpieczeństwa społecznego można znaleźć w określeniu Międzynarodowej Organizacji Pracy, która kładzie nacisk na zapobieganie ekonomicznej i społecznej nędzy w aspekcie deprivacji zapobiegania oraz popadania w nią. M. Księżopolski rozróżnił w swej definicji bezpieczeństwo społeczne od socjalnego. Istotę bezpieczeństwa socjalnego stanowią „gwarancje uzyskania pomocy zewnętrznej (pozarodzinnej) w przypadkach zdarzeń losowych i w innych sytuacjach prawem bądź umowami określonych”¹¹. Na bezpieczeństwo społeczne wskazują różne definicje polityki społecznej określające ją jako:

- „Celową działalność państwa i innych organizacji w dziedzinie **kształtowania warunków życia i pracy ludności oraz stosunków społecznych**, mającą na celu między innymi **zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego**, zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu, zapewnienie ładu społecznego” (B. Szatur-Jaworska, G. Firlit-Fesnak);
- „Działalność państwa, samorządu i organizacji pozarządowych, której celem jest **wyrównywanie drastycznych różnic socjalnych** między obywatelami, dawanie im równych szans i asekurowanie ich przed skutkami ryzyka socjalnego” (J. Auleytner);
- „Odpowiedzi polityki państwowej na podstawowe ryzyka społeczne dla zatrudnienia, dochodu i **bezpieczeństwa socjalnego**” (E. Amenta)¹².

¹⁰ Zob. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 r.

¹¹ A. Rajkiewicz, *Potrzeba bezpieczeństwa socjalnego*, „Polityka Społeczna”, 1988, nr 3, s. 6.

¹² Zob. J. Gierszewski, *Organizacja systemu bezpieczeństwa społecznego*, Difin, Warszawa 2013, s. 56 i n.

Do pojęcia bezpieczeństwa społecznego została też wprowadzona koncepcja wykluczenia społecznego jako braku warunków rozwoju psychospołecznego¹³. Natomiast w rozumieniu socjalno-ekonomicznym bezpieczeństwo społeczne kojarzone jest z zabezpieczeniem społecznym. Bezpieczeństwo społeczne rozpatrywane jest przedmiotowo jako kategoria bezpieczeństwa¹⁴.

M. Leszczyński zwraca uwagę na działania prawne, organizacyjne realizowane przez różne podmioty, które mają na celu zapewnienie pewnego poziomu życia określonym osobom oraz grupom społecznym¹⁵. Natomiast A. Skrabacz bezpieczeństwo społeczne określa jako jedną z kategorii bezpieczeństwa narodowego, oznaczającą ochronę egzystencjalnych podstaw życia oraz umożliwiającą realizację aspiracji życiowych przez tworzenie warunków do pracy i nauki, ochronę zdrowia oraz gwarancje emerytalne¹⁶. J. Gierszewski zaproponował definicję bezpieczeństwa społecznego jako zbiór przepisów i regulacji normatywno-prawnych mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa poprzez wykorzystanie wewnętrznych i zewnętrznych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego oraz organizację instytucji, które gwarantują niezagrożony rozwój oraz ład społeczny w kontekście bezpieczeństwa państwa¹⁷.

Przywołane definicje ujmują treści bezpieczeństwa społecznego systemowo, podkreślając integralne elementy systemu, takie jak prawo, instytucje czy czynniki rozwoju. Systemowe podejście do budowy modelu społecznego implikuje przede wszystkim konieczność postrzegania systemu jako zbioru norm prawnych oraz organizacji wzajemnie zależnych od otoczenia.

ELEMENTY SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO

Bezpieczeństwo społeczne jako system otwarty jest względnie wyodrębniony z otoczenia. Granice pomiędzy systemem a jego otoczeniem są umowne (sztuczne). Każdy układ ma powiązania wewnętrzne elementów.

P. Sienkiewicz z obszaru bezpieczeństwa wyróżnił:

¹³ Zob. tenże, *Wykluczenie społeczne a bezpieczeństwo państwa*, maszynopis złożony do druku.

¹⁴ Zob. A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*, Elipsa, Warszawa 2012, s. 32.

¹⁵ Zob. M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa*, Kielce 2009, s. 37.

¹⁶ Zob. A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne...*, dz. cyt., s. 38.

¹⁷ Zob. J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Difin, Warszawa 2013, s. 174.

- bezpieczeństwo narodowe (polityczne);
- bezpieczeństwo ekonomiczne;
- bezpieczeństwo biznesowe;
- bezpieczeństwo techniczne;
- bezpieczeństwo medyczne,
- bezpieczeństwo ekologiczne;
- bezpieczeństwo społeczne (socjalne).

Autor ten słusznie stwierdził, że podmiotem polityki bezpieczeństwa jest państwo, dyscypliną nauk społecznych – socjologia, podmiotem badań – społeczeństwo, a jego przedmiotem – bezpieczeństwo społeczne¹⁸.

Pogłębiona analiza literatury w zakresie podejścia systemowego pozwala na zbudowanie spójnej systematyki bezpieczeństwa społecznego. Kluczową kategorią jest system, który tworzy zbiór elementów i relacji pomiędzy nim oraz umożliwia wyodrębnienie podsystemów. W. Findeisen i J. Gutenbaum zwracają uwagę, że pojęcie systemu budowane jest zazwyczaj wokół trzech podstawowych idei:

- wyodrębnienia systemu od otoczenia; system jest to pewna całość, która znajduje się w określonych wzajemnych stosunkach ze swym otoczeniem; dzięki ograniczeniu tych stosunków system zachowuje pewną autonomię;
- budowy systemu z podsystemów, które oddziałują na siebie wzajemnie, przy czym interakcje te mają istotny wpływ na właściwości systemu jako całości;
- ograniczonej zmienności systemu w czasie; system podlega większym lub mniejszym zmianom w czasie, ale zachowuje przy tym pewne właściwości podstawowe, swoją istotę¹⁹.

W piśmiennictwie z zakresu metodologii badań bezpieczeństwa T. Jemioło oraz A. Dawidczyk zauważyli, że podstawową zasadą badań bezpieczeństwa jest zasada systemowości, wzajemnych powiązań i zależności oraz głównych uwarunkowań²⁰. Tak więc system bezpieczeństwa społeczne-

¹⁸ P. Sienkiewicz, *Metodologia badań nad bezpieczeństwem*, [w:] *Metody badań nad bezpieczeństwem i obronnością*, red. P. Sienkiewicz, Warszawa 2010, s. 32-34.

¹⁹ W. Findeisen, J. Gutenbaum, *Modele w analizie systemowej*, [w:] *Analiza systemowa – podstawy i metodologia*, red. W. Findeisen, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, s. 295.

²⁰ T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2008, s. 47-48.

go winien być zorganizowany w sposób celowy, a zatem stanowić spójne zespoły elementów przeznaczone do realizacji określonego celu.

Obok celowego zorganizowania system bezpieczeństwa społecznego (zgodnie z ujęciem wypracowanym na gruncie nauk systemowych) charakteryzuje się także: szczególną złożonością, probabilistycznym charakterem stanów wyróżnionych oraz zdolnością do samoregulacji (samosterowania). Pojęcie samoregulacji systemu wiąże się z terminem homeostaza, stosowanym do opisu zdolności zachowania przez system (w procesie współdziałania z otoczeniem) wartości istotnych zmiennych w pewnych ustalonych dla systemu bezpieczeństwa społecznego granicach.

Analizując zagadnienia z perspektywy systemowej, należy ujmować je całościowo. Jednak jak zauważa S. Mynarski: „z definicji systemu i otoczenia wynika, że każdy system można podzielić na podsystemy, czyli systemy niższego szczebla, a każdy podsystem z kolei – na jeszcze niższe podsystemy, aż do elementarnych systemów włącznie”²¹.

Biorąc pod uwagę przedstawione definicje bezpieczeństwa, można z systemu bezpieczeństwa społecznego wyodrębnić podsystemy *sensu stricto*: pomocy społecznej, rynku pracy oraz zabezpieczenia społecznego.

Rys. 1. Podsystemy bezpieczeństwa społecznego w obszarze egzystencji

Źródło: opracowanie własne.

Struktura systemu bezpieczeństwa społecznego jest obrazem identyfikowanym statycznie, gdyż zawiera elementy organizacyjne w określonym

²¹ S. Mynarski, *Elementy teorii systemów i cybernetyki*, PWN, Warszawa 1979, s. 15.

czasie bądź rozpatrywane w dłuższym okresie, a zatem dające się opisywać w kategoriach względnie stałych, jak kompetencje oraz zadania organów w zakresie bezpieczeństwa społecznego. Można przy tym przyjąć, że na bezpieczeństwo społeczne składają się zarówno struktury instytucjonalne, jak i procesy społeczne, prawne determinujące zmiany w jego otoczeniu oraz wywierające nań wpływ.

Walorem zaprezentowanego modelu może być usytuowanie bezpieczeństwa społecznego w relacji do zasadniczych instytucji funkcjonujących w obszarze: rynku pracy, zabezpieczenia społecznego czy pomocy społecznej. Mają one istotne znaczenie w kontekście aspektu regulacyjnego organizacji systemu (przez cechy i cele). Kwestie te będą przedmiotem dalszego oglądu. W tak przedstawionym ujęciu elementy warunkują się wzajemnie, gdyż mają części wspólne.

Wyodrębnienie poszczególnych podsystemów z systemu następuje w wyniku analizy właściwości ustawowej i zakresu zadań instytucji, co z kolei sprzyja wskazaniu ich głównych funkcji w systemie oraz reguluje relacje pomiędzy poszczególnymi elementami systemu. To kryterium formalne ściśle nawiązuje także do identyfikacji i reakcji na zagrożenia społeczne. Przyjęcie powyższych ustaleń otwiera możliwość tworzenia podsystemów instytucjonalnych bezpieczeństwa społecznego w kontekście eliminowania zagrożeń.

Według jednej z popularnych definicji system określa się jako zestaw składników, między którymi zachodzą wzajemne stosunki (interakcje) i gdzie każdy składnik połączony jest z każdym innym bezpośrednio lub pośrednio²². Natomiast pod pojęciem model rozumie się względnie odosobniony układ, możliwie mało skomplikowany, działający analogicznie do oryginału²³.

W systemowych modelach, które są celowymi wielowymiarowymi i wieloaspektowymi uproszczeniami, ujmuje się badane obiekty, zjawiska i procesy w ich złożoności, wzajemnych powiązaniach oraz dynamice²⁴. Najczęściej wymienia się trzy wymiary bezpieczeństwa, które określają jego najważniejsze cechy i elementy:

²² R. L. Ackoff, *O systemie pojęć systemowych*, „Prakselogia” 1973, nr 2, [za:] A. Koźmiński, W. Piotrowski, *Zarządzanie – Teoria i praktyka*, PWN, Warszawa 1995, s. 521.

²³ *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 1972, s. 49.

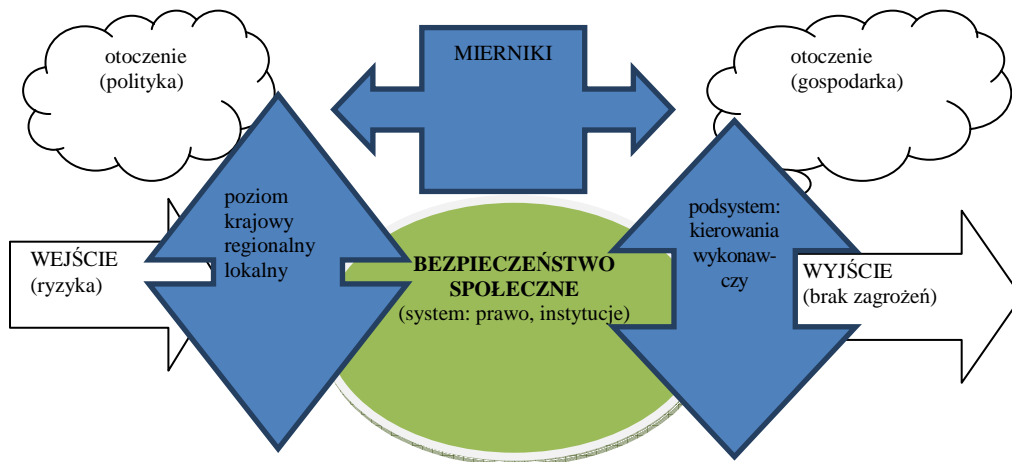
²⁴ A. Koźmiński, *Ujęcie systemowe*, [w:] *Współczesne teorie organizacji*, PWN, Warszawa 1983, s. 83.

- podmiotowy – określający pewność istnienia i przetrwania poszczególnych podmiotów, czyli brak zagrożenia dla ich egzystencji, określa się w nim podmioty, które podlegają ochronie w ramach zapewnienia bezpieczeństwa (państwo, grupy społeczne, jednostki);
- przedmiotowy – określający obszary, zjawiska, które mogą stanowić zagrożenie, wskazuje działania zapobiegawcze istotne dla podniesienia poziomu bezpieczeństwa (tzw. rodzaje bezpieczeństwa, czyli listę elementów podlegających ochronie);
- przestrzenny – uwzględnia wymiar przestrzenny, którego dotyczy (państwo, region, lokalizm).

W literaturze pojawia się również modelowe ujęcie organizacji jako wewnątrznie uporządkowane zbiory elementów tworzących wyodrębnione z otoczenia całości. Uporządkowanie i powiązanie elementów organizacji tworzy strukturę organizacyjną, która umożliwia funkcjonowanie tego układu jako systemu. Państwo obejmuje określone terytorium, ludzi i działające w niej organizacje, jest układem bardzo złożonym realizującym różne cele, nie tylko w obszarze społecznym.

MODEL BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO

Bezpieczeństwo społeczne uzależnione jest w głównej mierze od państwa, a dokładniej od ustroju oraz możliwości warunkujących istnienie, rozwój i normalne funkcjonowanie społeczeństwa. Bezpieczeństwo społeczne jest dotychczas definiowane niespójnie, nie ma dokładnego rozróżnienia podmiotu i przedmiotu, to znaczy można się zastanowić, czy mówimy o ochronie (kogo, czego) społeczeństwa przed zagrożeniami, czy mówimy: bezpieczeństwo (jakie, przymiotnik) społeczne, tzn. takie, które uzależnione jest od zasobów i ich dystrybucji, sprawiedliwej lub nie, równej lub nie itp. Wydaje się, że prostą metodą wyodrębnienia bezpieczeństwa społecznego w ujęciu podmiotowym i przedmiotowym są pytania w rodzaju: Kogo bezpieczeństwo społeczne dotyczy? Czego bezpieczeństwo społeczne dotyczy? Jakie instytucje należą do systemu bezpieczeństwa społecznego? Pomiędzy tymi kryteriami istnieją określone związki i zależności. Relacje pomiędzy poszczególnymi rodzajami bezpieczeństwa wydają się oczywiste i dostrzegane w praktyce społecznej.

Rys. 2. Model bezpieczeństwa społecznego w ujęciu systemowym

Źródło: opracowanie własne.

Organizacja systemu bezpieczeństwa społecznego to układ funkcjonalny z wejściem oraz wyjściem. Opis systemu bezpieczeństwa społecznego, rozumiany jako analiza jakościowa, ma za zadanie określić charakter problemów społecznych i ich wpływ na system bezpieczeństwa, jak również przygotować jakościową analizę, na której bazuje rekomendacja zmian w systemie.

Przedstawiony model ukazuje interakcje elementów bezpieczeństwa społecznego z otoczeniem, wejścia i wyjścia, reprezentując podejście holistyczne. Można przyjąć, że otoczenie działa na system zakłócająco. System otwarty, do którego zaliczyliśmy bezpieczeństwo społeczne, uruchamia mechanizmy obronne przed niszczącym działaniem otoczenia w celu osiągnięcia stanu równowagi.

Wejście charakteryzuje zewnętrzną zależność: otoczenie – system. W tym modelu obejmuje m.in. wszelkie informacje i działania dotyczące stosowanej polityki społecznej i jej instrumentów oraz sytuacji gospodarczej.

Wyjście charakteryzuje zewnętrzną zależność: system – otoczenie. Model bezpieczeństwa społecznego jako model złożony powinien być kojarzony ze stanem i procesami, które w nim zachodzą. Wyjścia związane są

często z celami bezpieczeństwa społecznego określanymi jako: dobrobyt społeczny, sprawiedliwość oraz wolność od zagrożeń²⁵.

Instytucje bezpieczeństwa społecznego oraz normy prawne pełnią funkcję wykonawczą (regulacyjną systemu), zapewniając społeczeństwu: przetrwanie oraz rozwój, zasoby niezbędne do minimalizacji zagrożeń społecznych, aparat aksjologiczny przez realizowanie swych ustawowych zadań.

Do oceny działania systemu niezbędne są mierniki efektów społecznych. Analiza ilościowa (statystyczna) pozwala również na przygotowanie systemu do opracowania alternatywnych programów ochronnych systemu (np. perspektywy demograficzne wymuszają zmiany w systemie zabezpieczeń społecznych, dane o bezrobociu w obszarze zatrudnienia, ubóstwo w podsystemie opieki społecznej).

Układem sterującym będzie system kierowania bezpieczeństwem społecznym (organy administracji publicznej właściwe w sprawach bezpieczeństwa społecznego). Układem sterowanym – instytucje bezpieczeństwa społecznego.

Identyfikacja systemu bezpieczeństwa społecznego będzie polegała zatem na wyodrębnieniu jego cech (elementów składowych) i charakteru powiązań pomiędzy nimi. W szczególności można tu nakreślić następujący ciąg analizy systemowej:

- określenie kryteriów identyfikacji, tzn. tego, co jest „istotne” w obszarze relacji zagrożenia społeczne – bezpieczeństwo;
- określenie założeń modelu systemu, tj. jego granic, struktury i funkcji (co sprowadza się najogólniej do wskazania, co jest przedmiotem oraz celem bezpieczeństwa społecznego, wskazania instytucji bezpieczeństwa społecznego i charakteru wzajemnych pomiędzy nimi relacji – system instytucjonalno-prawny);
- odniesienie ujęcia modelowego do rzeczywistej sfery uwarunkowań bezpieczeństwa społecznego, co wiąże się z ustaleniem, że model jest przydatny do diagnozowania problemów społecznych;
- określenie uwarunkowań i perspektyw zmian systemu bezpieczeństwa społecznego²⁶.

²⁵ Por. *Wskaźniki ekorozwoju*, red. T. Borys, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 1999, s. 78.

²⁶ Zob. J. M. Szymański, *Życie systemów*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1991, s. 68.

Z punktu widzenia teorii systemów otwartych można określić, że bezpieczeństwo społeczne jest istotnym elementem:

- systemu bezpieczeństwa na różnym poziomie organizacji;
- minimalizującym wystąpienie zagrożeń społecznych, głównie w obszarze egzystencjalnym.

Wszystkie dokonane powyżej ustalenia wskazują na słuszność uznania bezpieczeństwa społecznego za system. To z kolei oznacza, że jest możliwe zastosowanie przy jego opisie wybranych pojęć obecnych na gruncie nauk systemowych.

PODSUMOWANIE

Naukę nowoczesną, zgodną z wizją zintegrowanego świata cechuje to, że:

- dąży do integracji wyników badań z poszczególnych dyscyplin, która stanowiłaby podstawę wiedzy o człowieku i świecie;
- w polu badań naukowych znalazły się zorganizowane i złożone systemy, będące zintegrowanymi całościami;
- poszukuje optymalnych uproszczeń;
- określane są zależności ogólne, w ramach których na różnych poziomach umieszczane są szczegóły;
- rozpatrywane systemy ujmowane są w kategoriach organizacji ich elementów, czyli zbioru relacji zachodzących między tymi elementami, a więc w kategoriach struktury systemu oraz w kategoriach relacji z otoczeniem;
- szczegół przynależy do cechy ogólnej systemu, „szczegół stanowi postać swoistą pewnej cechy ogólniejszej, którą należy traktować jako kontekst istotny dla zrozumienia go”²⁷.

Dzięki teorii systemów można przez pryzmat podmiotowy (państwa jako organizatora systemu bezpieczeństwa) lub przedmiotowy (zagrożenia systemu bezpieczeństwa) spojrzeć i analizować relacje (prawne, instytucjonalne), jakie zachodzą pomiędzy poszczególnymi elementami systemu. System bezpieczeństwa społecznego nastawiony jest na minimalizowanie zagrożeń społecznych (stabilizację systemu).

²⁷ Zob. E. Laszlo, *Systemowy obraz świata*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978, s. 35.

Zastosowanie teorii systemów pozwala na jednolity opis wzajemnych wpływów elementów w modelu bezpieczeństwa. Z jednej strony uwzględnia się systemowy charakter poszczególnych badanych elementów, z drugiej ujmuje problematykę z perspektywy ogólnej. Jest to podejście holistyczne bezpieczeństwa, wykształcone dzięki zastosowaniu metodologii teorii systemów.

Założenie o wzajemnym oddziaływaniu na siebie systemów, pomiędzy którymi istnieje sprzężenie zwrotne, prowadzi do postawienia tezy, że bezpieczeństwo społeczne podlega oddziaływaniom innych systemów. Oznacza to, że istnieje system nadrzędny (bezpieczeństwa państwa), który modyfikuje strukturę pozostałych systemów.

Całość rozważań prowadzi do przekonania, że teoria systemów charakteryzuje się kompleksowym ujmowaniem problemów oraz wykorzystaniem interdyscyplinarnych metod analitycznych do rozwiązywania problemów bezpieczeństwa. Wprowadza ona paradygmat systemowości, co w swoisty sposób pozwala na porządkowanie całej przestrzeni badawczej, identyfikację podmiotowych i funkcjonalnych systemów i podsystemów, uchwycenie oraz analizę prawidłowości zachodzących w środowisku bezpieczeństwa społecznego.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Ackoff R. L., *O systemie pojęć systemowych*, „Prakselogia” 1973, nr 2, [za:] Koźmiński A., Piotrowski W., *Zarządzanie – Teoria i praktyka*, PWN, Warszawa 1995.
- [2] Bartalanffy L., *Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania*, PWN, Warszawa 1984.
- [3] Gacparski W., *Teoria systemów*, [w:] *Filozofia a nauka*, Warszawa 1987.
- [4] Findeisen W., Gutenbaum J., *Modele w analizie systemowej*, [w:] *Analiza systemowa – podstawy i metodologia*, red. W. Findeisen, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.
- [5] Gierszewski J., *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Difin, Warszawa 2013.
- [6] Gierszewski J., *Organizacja systemu bezpieczeństwa społecznego*, Warszawa 2013.
- [7] Jemioło T., Dawidczyk A., *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2008.

- [8] Koźmiński A., *Analiza systemowa organizacji*, Warszawa 1976.
- [9] Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa*, Kielce 2009.
- [10] Rajkiewicz A., *Potrzeba bezpieczeństwa socjalnego*, „Polityka Społeczna”, 1988, nr 3.
- [11] Sienkiewicz P., *Analiza systemowa. Podstawy i zastosowania*, Wydawnictwo Bellona. Warszawa 1994.
- [12] Sienkiewicz P., *Metodologia badań nad bezpieczeństwem*, [w:] *Metody badań nad bezpieczeństwem i obronnością*, red. P. Sienkiewicz, Warszawa 2010.
- [13] Skrabacz A., *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*, Elipsa, Warszawa 2012.
- [14] Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 r.
- [15] Szymański J. M., *Życie systemów*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1991.
- [16] Szczepański W., *Europa w myśli politycznej de Gaulle’a. Próba analizy systemowej*, Warszawa 1979.
- [17] Trejnis Z., *Ewolucja systemu bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju*, red. I. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk, Szcztyno 2011.
- [18] *Złota Encyklopedia PWN*, Warszawa 2002.

SOCIAL SECURITY MODEL REGARDING OF SYSTEMS THEORY

ABSTRACT

Concepts of systems theory imply possibility of using universal theoretical framework for the different safety concepts. Systems theory can be one of the paradigms in organizing the discourse on security, which combines an interdisciplinary exploration of representatives of different disciplines. Development model of social security implies that the organizational structure of the form elements that minimize the social risks (defenses). The satisfaction of social needs and opportunities of life chances (quality of life) may be the measure of system security evaluation. Social security model assumes that the social system affect different

types of threats. A systemic approach reflects the various theories and methodological approaches.

Keywords:

social security, social security model, the theory of systems.